

10.33537/sobild.2024.15.2.9

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 06.05.2024
Kabul edildiği tarih: 12.07.2024

Article Info

Date submitted: 06.05.2024
Date accepted: 12.07.2024

SON DÖNEM TÜRK SİNEMASINDA İSLAM AHLAK ANLAYIŞININ TEZAHÜRÜ¹

THE MANIFESTATION OF THE ISLAMIC MORAL UNDERSTANDING IN THE RECENT TURKISH CINEMA

Selman YILMAZ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
selyilmaz@ankara.edu.tr

Şükrü ÖZÜBEK

Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Din Sosyolojisi, ozubek@ankara.edu.tr

Anahtar sözcükler

Sinema; Din; Ahlak; Ömer Nasuhi Bilmen; Ahlaki değişim; Ahlaki bozulma

Keywords

Cinema; Religion; Ömer Nasuhi Bilmen; Moral change; Moral deterioration

Öz

Dini sosyalleşme doğumdan ölüme kadar hayatın her safhasında devam eden bir süreçtir. Aile üzerinden edinilen dini tecrübe bireyin sosyal çevresi genişleyip temas kurduğu kişiler arttıkça diğer unsurların etkisine açık hale gelmektedir. Ailenin yanı sıra okul, arkadaş ve iş çevresi, kitle iletişim araçları vb. birçok faktör dini düşünceyi şekillendirmeye devam etmektedir. Bu etkileşim biçimleri arasında yer alan kitle iletişim araçlarının gücü her geçen yıl artmaktadır. Kişisel telefon ve tabletler artık çocukları da aile kontrolünün dışına taşımakta, yetersiz denetimlerle çocuklar ekranın yönlendirilmesine terk edilmektedir. Kontrolsüz içeriklerin muhatabı sadece çocuklar değil aslında tüm içerik tüketicileridir. TV'de akıllı sembollerle çocuklar cinsellik, şiddet ve korku gibi yaş gruplarına uygun olmayan içeriklere karşı kısmen korunmak istense de bu korumanın kısıtlı kaldığı görülmektedir. Söz konusu din olduğunda ise hiçbir içerik tüketicisi için herhangi bir koruma sunulmamaktadır. Dini nazariyeye göre sakıncalı bulunan içerikler fütursuzca zihinlere, gönüllere ve hanelere sızmaktadır. Bu çalışma Türk sinemasını İslam ahlak anlayışı çerçevesinde ele almaya çalışmıştır. Bu kapsamda yönetmen ve tür farklılıkları da dikkate alınarak 2000 yılı sonrasında vizyona giren ve en çok izlenen 20 film seçilmiş ve filmler izlenerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Analizler gerçekleştirilirken karakterlerin tutum ve davranışları, jest ve mimikleri, karakterler arası diyaloglar ve bütünsel olarak verilmek istenen toplumsal mesajlar dikkate alınmıştır. İslam ahlak düşüncesi için temel aldığımız veriler ise son dönem İslam düşünürlerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in ahlakla ilgili eserlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Filmlerde genel olarak dini bir hassasiyet gösterilmediği, ahlaki bozulma olarak nitelendirilebilecek unsurların sıradanlaştırıldığı hatta teşvik edildiği bulgularına ulaşılmıştır. Dahası dinin bu filmlerde kimi zaman da metalaştırılıp tüketildiği, dini uygulamaların ise kültürel veya popüler pratiklere indirildiği gözlemlenmiştir. İslam'a karşı yanlış ve tarafgir yayınlar kadar özensiz ve saygısız çekimlerin de mevcudiyeti tespitlerimiz arasındadır. Film jeneriklerinde filme katkı sunan yüzlerce insanın ismi geçmektedir. Sanat yönetmeninden makyözüne, ışıkçıdan ses asistanına, halkla ilişkiler uzmanından ulaşım sorumlusuna kadar sıralanan bunca kişi arasında dini konularda danışılan bir kişinin olmayışı aslında filmlerde din ve ahlak konusunun ne derece dışlandığını gözler önüne sermektedir.

Abstract

Religious socialization is a process that continues at every stage of life from birth to death. The religious experience acquired through the family becomes open to the influence of other factors as the social environment of the individual expands. In addition to the family, many factors such as school, friends and work environment, mass media, etc. continue to shape religious thought. Among these forms of interaction, the power of mass media is increasing every year. Personal phones and tablets now take children out of family control, and children are left to the guidance of the screen with inadequate controls. The addressees of uncontrolled content are not only children but actually all content consumers. Although children are partially protected against inappropriate content such as sexuality, violence, and fear with smart symbols on TV, it is seen that this protection is limited. When it comes to religion, no protection is offered for any content consumer. Content that is deemed objectionable according to religious theories infiltrates minds, hearts, and households. This study attempts to analyze Turkish cinema within the framework of Islamic morality. In this context, taking into account the differences in directors and genres, the 20 most watched films released after 2000 were selected and the films were watched and subjected to content analysis. During the analysis, the attitudes and behaviors of the characters, their gestures and facial expressions, the dialogues between the characters and the social messages to be conveyed as a whole were taken into consideration. The data we took as a basis for Islamic moral thought was based on the works of Ömer Nasuhi Bilmen, one of the last period Islamic thinkers, on morality. It has been found that the films generally do not show religious sensitivity, and elements that can be described as moral degradation are trivialized and even encouraged. Moreover, it has been observed that religion is sometimes commodified and consumed in these films, and religious practices are reduced to cultural or popular practices. Among our findings are the presence of biased and partisan broadcasts against Islam as well as sloppy and disrespectful filming. Hundreds of people who contributed to the movie are mentioned in the credits. From the art director to the make-up artist, from lighting to sound assistants, from the public relations specialist to the transportation officer, the fact that there is not a single person consulted on religious issues reveals the extent to which the subject of religion and morality is excluded in films.

¹ Bu çalışmada film verileri Şükrü Özübek'in "Türk Sinemasında Toplumsal Mesajlar Ekseninde Din Algısı" isimli yüksek lisans tezinden alınmıştır.

Giriş

İnsan, doğası gereği iletişim kurmak mecburiyetinde olan bir varlıktır. Düşünceler, duygular ve arzular iletişim yoluyla karşıya aktarılabilir. İletişim önceleri karşılıklı bir etkileşimin parçası gibi algılandığından iletişim denildiğinde genel olarak yüz yüze olan etkileşimin kastedilmiştir. Halbuki gelişen teknoloji iletişim kurmada pek çok alternatif yol doğurmuş durumdadır. İletişim yolları etkileşimli, yarı etkileşimli ve etkileşimli olmayan iletişim dizileri olarak sınıflandırılabilir. Kitle iletişim araçlarıyla iletişim yolları yarı etkileşimli bir hale evrilmişken sosyal medyanın etkisiyle verici ve alıcı arasındaki etkileşimin arttığı görülmektedir. Sosyal medyada gizlenen veya bulanıklaşan kişisel kimlikler de kişilerarası ve kurumsal iletişimde beklenen sınırları bulanıklaştırmaktadır. Günümüzde iletişimin niteliğinin ve ortamının farklılaştığı, kitle iletişim araçları ve yeni medyanın, iletişiminin birincil kaynağı haline geldiği zamanları tecrübe etmekteyiz (Baran ve Davis, 2012, s. 25).

İletişimin en sık kullanıldığı alanlardan biri de dindir. Zira din, yalnızca Tanrının insanla kurduğu bağlantıda değil insanın diğer insanlarla aynı inanç noktasında buluşmasında ve evreni keşfedip anlamlandırmasında iletişim kurmanın tetikleyici bir unsuru olagelmıştır (Certel, 2008, s. 127).

Toplumsal bir olgu olarak din kavramı tarihin başlangıcından bu yana çeşitli bireysel ve sosyal ihtiyaçlara cevap veren, değer yargıları ve prensipler ilan eden, insanlara birtakım sorumluluklar aşıl原因 bir yapıya işaret etmektedir. Modern dönemlerde dışlanan, egemenlik alanlarında kayıplar yaşayan ve kamusal alanda zayıflayan dinler günümüzde daha çok öznel sınırlara çekilmiş bir profil çizmektedir (Yılmaz, 2021).

Bireysel dindarlıklar söz konusu olduğunda insanların yaşamsal standartlarını belirlerken tercih etmeye değer buldukları, kabulleri, rutinleri ve pratikleri önem taşımaktadır. Dini prensiplere yaklaşım tarzları, ilahi buyruklara gösterilen hürmet, ibadet etme sıklığı, ihlal edilen dinî yasaklar vb. etkenler kişinin dindarlığa bakışını ve dini yorumlama biçimini tayin etmektedir. Dinin kamusal alandaki tartışmasız hakimiyetinin sarsıldığı ve seküler dindarlık formlarının yaygınlaşmaya başladığı günümüz dünyasında kitle iletişim araçlarından olan sinemada dine ve dinî emirlere karşı tutumun nasıl olduğu hususu incelemeye değer bir konudur. Dijital ortamların genişlemesi ve erişiminin kolaylaşmasıyla dijital tüketim ürünü haline gelen, etkileyici teknik özellikleri ve anlatı yapısıyla izleyiciler üzerinde tesir yaratabilen filmler, sosyal olgu ve temalardan esintiler taşıdığından ve savunduğu fikrîsel örüntülerle ideolojik olduğundan bir çeşit toplumsal ayna özelliğindedir. Dolayısıyla filmlerden elde edilen veriler toplumsal durumları anlama ve anlamlandırmada yardımcı olabilmektedir. Kültürel aktarım, siyasi propaganda veya fikir aşılama amacıyla kullanılabilen

sinema (Altay ve Uğur, 2018); tavır, tutum ve davranış kalıplarının kitlelere kabul ettirilmesinde, hülâsa, arzu edilen ahlak nizamının inşasında rol alabilmektedir. Dolayısıyla egemen sinema dilinin hangi profil etrafında ahlaki normlar ve normaller oluşturduğu anlamak önemlidir.

Sinemada ahlak incelemesi söz konusu yapılacaksa bir taraftan da ahlakın temeline neyi koyduğumuzu belirlememiz gerekir. Ahlak genel olarak ya toplum tarafından belirlenen şekliyle sosyal normlar ve buna bağlı oluşan davranışlar çerçevesinde ya da toplumsal yapıdan bağımsız olarak düşünsel ilkeler çerçevesinde ele alınmaktadır. İlk tanımda kişiler arası ilişkilerde geçerli olan ya da olması beklenen davranışlar hakkında bir değer yargısı oluşturulmaktadır. İkinci tanımda ise toplumsal beklentilerin dışında salt bir değer vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ahlakın temeli birçok noktaya dayandırılabilir. Günlük hayattaki gerçeklikler, duygular, fiillerin olası sonuçları, değer yargıları, ahlak otoriteleri, din veya vicdan ahlaka temel sağlayabilir. Ahlaki değerler inşa edilirken öznelci-nesnelci ve bireysel-evrensel bakış açıları da mümkündür (Yılmaz, 2022, s. 273). Ahlak, içeriğine göre dini, mistik, akılcı, duygusal ve irade ahlaki; dünya görüşü açısından Stoacı, Epikürcü veya idealist; bakış açısına göre araçsal, amaçlı veya bağımsız; kişisel duygular açısından iyimser, kötümser veya iradeli; irade özgürlüğü açısından kaderci, ütöpik veya determinist gibi farklı sınıflamalara tabi tutulabilir (Gündüz, 2016).

Biz bu çalışmamızda son dönem Türk sinemasını İslam ahlaki çerçevesinde inceleyeceğiz. Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere tek tip bir ahlak anlayışından söz etmek mümkün değildir. Ahlak kaidelerinin belirlenmesinde benzer tartışmalar İslam dini altında da mevcuttur. İslam ahlakının temel kaynağı Kur'an ve onun ışığında oluşan sünnettir. Bununla birlikte bu kaynakların nasıl yorumlanacağı, İslam dünyasının genişlemesiyle yeni topluluklara ne şekilde uygulanacağı, zamanın değişmesiyle ortaya çıkan ihtiyaçlara nasıl cevap vereceği İslam alimleri arasında devamlı bir tartışma konusu olmuştur. Toplumların ve dinin dinamik yapısı ahlak düşüncesini de zaman içerisinde etkilemektedir. Bu sebeple İslam ahlaki günümüzde anlaşıldığı anlamda ele alınacaksa son dönem İslam mütefekkirlerinin düşünceleri etrafında konunun incelenmesi daha uygun olacaktır.

Bu çalışmada İslam ahlaki düşüncesi, yakın dönem İslam alimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in (1883-1971) ahlak anlayışı çerçevesinde ele alınacaktır. Bilmen, bir taraftan Osmanlı son dönem medreselerinde yetişerek o zamanın havasını ve kültürünü teneffüs etmiş, diğer taraftan da 1960 askeri darbesi sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı yapacak kadar da yeni Cumhuriyetin teveccühünü kazanmış bir İslam alimidir.

Bilmen'in genel ahlaka ve İslam ahlakına dair düşüncelerini belirlemede "Yüksek İslam Ahlakı" isimli eseri temel alınmıştır. Bilmen bu eserinde, ahlak mefhumuna, itikadî meselelerden evlilik esaslarına, ailevi vazifelerden hastaları ziyarete kadar birçok konuyu dahil etmektedir. Bahsi geçen tüm bu konulara değinme imkânının güçlüğünden filmlerde sıklıkla karşılaşılan örneklerden hareketle Bilmen'in temas ettiği 'Müslüman ahlakı'na dair hususlardan yedi tanesi merkeze alınarak konu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Kitle İletişimi, Sinema ve Din

Küresel iletişimin toplumsal hayatın düzenli ve baskın bir özelliği haline geldiği günümüzde medya, bireylerin birbirleriyle bağlantı kurabilmesini kolaylaştırmasının yanı sıra ürettiği gerçekliklerle toplumsal yaşamın karakterini radikal bir biçimde yenilemekte ve yeni tip enformasyon üretimiyle değişimler meydana getirmektedir. Medyadaki gelişmeler toplumsal değişime yön veren küresel boyuttaki etkileşim ortamlarını sağlayarak benzer tepki ve duyguların kolaylıkla açığa çıkarılabilmesine aracılık etmektedir. Kitle iletişim araçları, sosyal hayatın zamansal ve mekânsal örgütlenmesini dönüştürerek toplumsal ortamda yeni eylem, ilişki ve etkileşim biçimlerinin kurulmasını, kolektif hareketlerle olayların gidişatına müdahale edebilme veya başkalarının eylemlerine tesir edebilmeyi sağlayan yeni uygulayıcı iktidar tarzlarını mümkün kılmaktadır (Thompson, 2008). Medyadan yayılan iletileri alan, sahiplenilen ve rutin olarak gündelik yaşantılarına katan bireyler aktif bir benlik yapımı sürecine dahil olmaktadır. Bu süreç birdenbire gelişmemekte; gün be gün ortaya çıkmaktadır. İlk toplumsallaşma süreçlerinin önemi yadsınamaz bir gerçeklik olsa da pek çok açıdan benliğin inşasında medya endüstrisinin ürünleri belirleyici bir rol oynamaktadır (Thompson, 2008, ss. 73-74).

Gündelik hayattaki deneyimler medyadan yansıyan imaj ve sözlerin etkisi altındadır. Aydınlanma Çağı ile birlikte kutsal kalıpların toplumsal organizmadan uzak tutulması anlayışına medya da kuvvet kazandırmaktadır. Geleneksel yaşam tarzı ve kutsal değerlerle çatışan, mukaddes duygu ve yargıları desteklemeyen imaj ve iletileri barındırmasından dolayı medya bireylerin geleneksel düşünce ve oluşumlara mesafeli durmasına, alternatif öğreti ve pratikler düşlemesine ve sorgulamalar yapmasına yol açabilmektedir. Bununla birlikte medya yalnızca geleneksel değer ve öğretilerin kökünü kazımak ve onlarla mücadele etmek için kullanılmamakta; gelenekleri yayma ve güçlendirmede de medyadan aktif olarak faydalanılabilmektedir (Thompson, 2008).

Medya alanında yaşanan gelişmeler, ideolojik mesajların gündelik hayatın bağlamları arasına dolaylı yoldan sızabilme becerisine katkı sağlamaktadır (Thompson, 2008, s. 322). Medya, popüler kültür birikiminin bir dağıtım mecrası olarak temelde seküler nitelikler taşımaktadır. Sözlü kültürün aktarımında yüklendiği

misyon, bünyesinde barındırdığı simgesellik ve mitik bir dile sahip oluşu ile medya, ideolojik iletilerle yeni tip kutsallıklar ihdas etme eğilimindedir. Bu yönüyle medya 'seküler kutsallıkların' üretim ve dağıtım merkezi fonksiyonunu üstlenmektedir (Arslan, 2016).

Medya araçları arasında yer alan sinema, herhangi bir fikri, hissi veya hadiseyi ses ve görüntü aracılığıyla izleyiciye aktarma sanatıdır. Sinema yapımcısı bu gaye uğrunda ürün ortaya koyarken görüntü düzenlemesi, aydınlatma, dekor ve kurguyla oluşturulan etkilerden faydalanmaktadır (Özön, 2008, ss. 10-11). Özülle sosyal söylemler inşa ettiği için sinemanın bizatihi toplumsal olduğu fikrini benimseyen Ryan (2015), sinemanın sosyal söylemleri kullanıp yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Ryan'a göre filmler, imtiyazlı değer ve kabulleri, sosyal gereklilikleri ve seçkin davranış stillerini ürettiği söylemlerle seyircilere bildirmektedir. Bildirilerin sıklığı ve yoğunluğu ideolojik istilanın kapsamını belirlemekte, fikirsel iletilere maruz kalma süre ve derecesi gündelik hayatın pratik boyutlarına desenler vermede işlevsel bir rol üstlenmektedir. Filmsel söylem ve mesajların tesiri altında kalan, bunları sahiplenip özümseyen kitleler gündelik yaşamsal pratiklerini medyadan yansıyan hükümlerle dizayn etmeye başlamaktadır.

Sinemanın temel ögesi olarak kamera; hareket kabiliyetine sahip, etkin ve dinamik yapısı gereği ürettiği görüntülerle realite algısı ve yanılışı oluşturabilen ve gerçekliği deneyimleme tarzını tayin edebilen bir cihazdır. Kameranın çevrinme hareketleri, çevresindeki uyaranları keşfetmek üzere eyleme geçen insan kafasının dönme hareketlerini andırıldığından çerçeveye bakan bireyler kameranın hareketlerini takip ederken aynı zamanda aktif bir eylem halinde zihinlerinde de kafalarını çevirmektedir (Erdoğan, 1992, s. 50). Böylece odaklanılmış görüntü kümelerindeki durum, bilgi ve fikir ile temasa geçen bireyler imajda yer alan iletileri özgülemektedir. Kamera ile kurulan samimi irtibat, diyalogu ve veri alışverişini mümkün kılmakta, seyirci eleştiri gerekliliği duymaksızın filmsel tema içerisinde yer alan iletileri gündelik hayatın doğal akışında gerçekleşen anlatı aracılığıyla özümsemektedir.

Kitle iletişim araçlarından biri olan sinemada yalnızca görüntüler değil hakikat de bir fotoğraf gibi küçültülmekte, büyütülmekte, kesilmekte; hasılı müdahalelerle arzulanan anlam üretilmektedir (Sontag, 2008, ss. 3-5, 28). Sinemasal gerçeklikler birer yeniden üretimdir (Monaco, 2002, s. 271) ve sinemacıların tercihleriyle biçim aldıklarından ideolojilerden de bağımsız değildir. André Bazin'e göre "sinema, bir sanat biçiminden çok, sosyolojik ve endüstriyel bir olgudur" (2011, s. 73). Bu bağlamda baskın düşünce ve kültürün diğer insanlara ulaştırılarak kiteselleştirilmesi olan kültürel emperyalizmin taşıyıcı vasıtalarından biri olan sinema, Batılı yaşam tarzı ve ahlakının, bilhassa Amerikan kültürünün (Hall, 2014, s. 139) diğer kültürlerle sızmasında işlevsel olarak kullanılmaktadır (Taylan ve Arslan, 2008, s. 91).

İletişim ortamları ve olanaklarındaki ilerlemeler her türlü bilginin kitleler arasında hızlı bir surette yayılımını mümkün kılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının küreselleşmesi ve global enformasyonun dağılımında başat rol oynamasıyla birlikte gündelik yaşamın bir gerçekliği olarak din olgusu da bu ortamlarda belirlemekte ve gündeme gelmektedir. Dinî konularda bilinçlenme seviyesini yükseltmek, soyut, muğlak ve karmaşık konuların anlaşılmasını sağlamak, kitle ve sempatican kazanmak, örgütlenebilmek gibi sebeplerde dinî öğeler, konular ve dindar konuklar kitle iletişim araçlarında boy göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014 yılında yaptığı Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması'na göre katılımcıların %24,6'sı kitle iletişim araçlarını (televizyon, radyo, gazete ve dergiler vb.) dinî bilgi kaynağı olarak kabul etmektedir. Bu bilgi ve imkânın bilincinde olan çeşitli topluluklar, bu fırsatı aktif bir şekilde değerlendirmekte, 'modern dinî sosyalizasyon' (Arslan, 2009, s. 363) araçları aracılığıyla gerçekleştirdikleri vaaz ve sohbet programlarıyla müntesip ve sempatican kazanma gayreti göstermektedir.

Kitle iletişim araçlarında dinî olgu ve öğelerin belirginleşmesinin birtakım istenmeyen sonuçlara da kapı araladığı söylenebilir. Neil Postman, dinî öğe ve öğretilerin kitle iletişim ortamlarında zuhur edişinin kutsallığa zarar verdiğini dile getirmektedir. Ona göre din, kitle iletişim araçlarında tabii bir biçimde diğer her şey gibi oldukça sıradan bir sergi ürün olarak yer almakta ve aşkınlığından, yüceliğinden, enginliğinden, bütün kıymet ve özelliklerinden arınmış bir halde sunulmaktadır (Postman, 2010). Ayrıca küresel ve çok kültürlü dünyada kitle iletişim ortamlarında beliren dinî görüş ve söylemlerin çeşitliliği din ve kültürleri karşı karşıya getirerek çekişme, çatışma, anlaşmazlık, nefret ve gerilime yol açmaktadır (Arslan, 2016, s. 15-16). Bir yandan da farklı dinlerden zemin alan görüş çeşitliliği bir çeşit melezliğe, göreceliğe, anomiye ve girift ideolojik yapılaşmalara kapı aralamaktadır. Dinî meselelerin popülerizme kurban edilerek çeşitli çıkarlar uğruna usulsüz ve üslupsuz bir nitelikte tüketime konu edilmesi (Arslan, 2016), mistik, paranormal ve büyüsel unsurların dinle irtibatlandırılarak korkular açığa çıkarılması (Arslan, 2009), keramet ve mucize temelli anlatılarla pasif dindarlıkların üretilmesi (Turan, 2007) din olgusunun kitle iletişim araçlarında yer almasının olumsuz yanlarına verilebilecek örneklerdendir.

Din ve inanç konuları çeşitli merhaleler geçirek günümüze kadar ulaşan sinemanın tarihsel serüveni içerisinde yer yer hayat bulmuş ve film senaryoları dinî meselelere ilgi göstermiştir (Bilis, 2020, s. V). Sinema filmlerinde din, salt dinî-tarihî bir anlatı esnasında ya da radikal bir doktrini referans alan dinî söylemi kitlelere yayma amacıyla gündeme gelmemektedir. Din olgusuna sarsılmaz manevi bir altyapıya dayanan, ana temada tasavvuf/mistisizm esintileri taşıyan ünlü yönetmenlerin kült filmlerinde de rastlanabilmektedir (Balcı ve Demirkıran, 2005).

Sahnedeki imajlarla izleyicinin zihinsel donanımını ve algılarını bütünüyle baştan inşa edebilen sinema, kültürel ve toplumsal kodlara tayin edilmiş şekiller vermekte ve yeni perspektifler meydana getirerek mevcut değerleri, kabulleri ve mukaddes inşayı aksatabilmektedir. Bu sayede sinema, seyirciyi imge ve söylemler yardımıyla makulleştirilen seküler yaşam tarzının içine çekebilmektedir. Nitekim günümüz pozitivist ahlakının tesiri altındaki pek çok filmde dindar insan tipolojisinin başkalaştırıldığı, inanç ve ibadet unsurlarına çoğunlukla yer verilmediği, menfi kültürel alışkanlık ve uygulamaların dine dayandırıldığı ve filmlerdeki gündelik yaşamların ekseriyetle kutsal öğe ve değerlerden azade olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır (Sarmış, 2020).

Filmler hayatın bir boyutunu süreklilik arz eden anlatılar eşliğinde aktardığından yaşama dair sosyal ilişkiler, dinî, politik ve kültürel düşüncelerle de irtibat halindedir. Sinematografik kareler ve diyaloglar muayyen bir fikirselle yapı ve zihniyetin etkisi altındadır. Karakterlerin tutumları, ifade tarzları, alışkanlıkları filmin iletileriyle bağdaşık bir atmosferde aktarıldığında etkileşimlerin üretilmesi ve fikirselle zeminin sahiplenilmesi kolaylaşmaktadır. İnsanlığa ait müşterek değerlerle kuvvetlendirilerek sunulan seküler renkteki ileteler, seyircinin ahlaki gerekçelendirmeler yapmasını mümkün kılmakta; filmsel temalarda yer alan inançsal bağlamdaki negatif imajlar, değer yitimleri ve yozlaşmalar normalleştirilmektedir. Sinema inşa ettiği seçkin dil ve metotlarla mevcut fikirselle zeminlere, kavram ve ideolojilere ve dünya görüşlerine arzu ettiği deseni vermekte; bağlamlarını tayin etmekte, bağlantılarını koparabilmekte ve sekülerizmi meşrulaştırarak gündelik hayatı kutsaldan arındırmada fonksiyonlar üstlenebilmektedir (Sarmış, 2020).

Sinemadaki gündelik yaşamlar genel itibariyle gözlemlendiğinde Tanrı'nın çoğu kez yalnızca kilise ve cami gibi mabetlerde, belirli vakit ve günlerde hatırlandığı; düğün ve cenaze merasimleri gibi toplumsal olarak önem verilen kutsal anlarda dinden referanslar alınabildiği ve dolayısıyla dinin sinemada özel, kısıtlı, belirli ve sınırlandırılmış olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. İslam dini bağlamında düşünüldüğünde dinî sembol ve öğelerin görüntünün dönüştürücü ve ikna edici gücü yardımıyla sinemada nitelik değiştirdiği ve hayata böylece aksettiği gözlemlenmektedir. Örneğin insana eksik ve aciz yönlerini anımsatan, ibadete çağırın ve gündelik zamanı ilhamını dinden alan bir ahenkle düzenleyen kutsal bir çağrı niteliğine sahip ezan sesi, postmodern yaşamda filmlerde de kullanıldığı gibi melodik tınlar ve estetik duygulanımlar üreten alışıldık bir sestten fazlası olamamaktadır. Ezanın filmsel temalarda bu doğrultuda kullanımı onun seküler karşıtı niteliğini sarsmakta; seküler düşüncüyü öteleyen ve insana Rabbinî hatırlatan ezan sesi Müslümanlar için de yalnızca birkaç dakikalık huzur seremonisi biçimini alabilmektedir (Sarmış, 2020, ss. 97-99).

Din olgusunun filmlerde ele alınma tarzı insanın kabul ve tutumlarını da geri dönüşü olmayan bir biçimde zincirleyebilmektedir. Bilhassa yerli yapım korku filmlerindeki büyüsel ve paranormal vakalarla bağdaşık sunulan cevşen, dinî kitapçıklar, Arapça ayet-hadisler ve bu filmlerin klişelerinden olan cin çıkarma ritüelleri, cinci hoca vb. unsurlar insan bilincinde dinî öge ve sembollerin korku ile özdeşleştirilmesine yol açmaktadır. Korku filmlerindeki dini deneyimleyen bireyler, dine dair her türlü fikir, fiil, faaliyete ve dindar kimselere karşı negatif duygular besleyebilmekte; dinle iç içe olmanın olumsuz metafizik alemi çağırıldığı zehabına kapılabilmektedir (Sarı, 2015, ss. 495-498).

Sinemanın dine yaklaşımındaki kısıtlılık kendini sinema literatüründe de göstermektedir. Son 20 yıllık literatür incelendiğinde sinema ve din ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların daha çok lisansüstü tezlerde ele alındığı görülmektedir. Yirminin üzerinde yüksek lisans tezi ve birkaç doktora tezinde alanla ilgili çalışmalar yürütülmüştür (Özübek, 2022, ss. 21-23). Konunun kapsamı ve önemi düşünüldüğünde bu çalışmaların nicel olarak yetersiz kaldığı söylenebilir. İçerik açısından ise ilgili çalışmalar önemli veriler sunmakla birlikte konuyu çok geniş kapsamlı ele almaya çalıştıklarından araştırmaların derinlemesine analiz sunma imkânı elde edemedikleri anlaşılmaktadır. Bu eksikliğin farkında olarak bu makale çerçevesinde konu İslam ahlak düşüncesi çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu ahlak anlayışını temellendirmek için de Ömer Nasuhi Bilmen'in eserlerinden yararlanılmıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen'in Ahlak Anlayışı

Ömer Nasuhi Bilmen, ahlak ilmini; insanların sahip oldukları melekeler ve yükümlü oldukları vazifelerden bahseden bir ilim dalı olarak tanımlamakta ve bu ilmi; ahlaki esaslarla ilişkili fikirleri ihtiva eden 'ahlâk-ı nazari' ve ahlaki meselelerin tatbikatını içeren 'ahlak-ı amelî' olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre İslam dini, ahlaki ilke ve kanunları kesin surette belirlemiş olduğundan ahlak ilmi ile meşgul olan alimler ahlakın nazari kısmından ziyade amelî kısmına ehemmiyet vermiştir (Bilmen, 2020, ss. 13-14).

Bilmen, ahlaki vazifelere riayet etmekten doğan ve ahlaki olgunluğa desen veren fazilet özelliğini dört esasa dayandırmaktadır. Bunlar; hikmet, adalet, cömertlik ve temizliktir. Hikmet; insan ruhunun olgunluk mertebesinde olması; temyiz (ayrıt etme), tezekkür (düşünme) ve idrak yetilerinin itidal dairesinde bulunmasıdır. Adalet; alemin nizamını sağlayan ve birçok üstün özelliğin kaynağı olan yüce bir duygudur. Cömertlik; nefsinin ihtiraslarına karşı mukavemet edebilen, hak yolda harcama yapan ve menfaatleri için kanaatlerini değiştirmeyip hakkı müdafaa edebilen kimselerin özelliğidir. Son olarak temizlik ise maddi ve manevi kirlilerden arınıp güzelleşmedir. Sayılan bu özellikler, Bilmen'e göre, ahlaki vazifelerini yerine getiren

ve ahlaki olgunluğa erişen kimselerin özellikleridir (Bilmen, 2020, ss. 48-53).

Bilmen (2020, s. 15), insanlığın yükselişinin ve ilerleyişinin ahlak sayesinde mümkün olabileceği fikrindedir. İnsanlığın intizamı, mutluluk ve olgunluğa erişimi ancak güzel ahlak sayesinde olabilir. Güzel ahlak tecelli ettiği ortamlara bir başka canlılık ve yücelik vermekte; güzel ahlaktan mahrum olan ortamlarda ise erdem, saadet, terakki ve medeniyetin izine rastlanmamaktadır. Güzel ahlakın bu derecedeki önemine insanlık tarihi de şahittir; muhtelif milletlerin en mesut, en müterakki zamanları ahlak sahibi oldukları zamanlara rastlamakta iken darmadağın oldukları vakitler ahlaktan uzaklaştıkları anlara tesadüf etmektedir. Bilmen (2020, ss. 29-31), insanların birtakım ahlaki vazifelerle mükellef tutulmadıklarında bünyelerinde insani kemallerin tecelli edemeyeceğini ve içtimai ahenk ve düzenin oluşmayacağını düşünmektedir. O, ahlaki prensiplerle alakalı dini hükümlerin de insanların fitri ihtiyaçlarından doğduğu; her birinin bir hikmete dayandığı ve insanların saadet ve selametine hizmet ettiği fikrindedir. Ona göre dinin tayin ettiği ahlaki vazifeler ihlal edilmemesi zaruri, tüm insanlığı muhatap alan, istisnasız, mutlak ve değişmez vazifelerdir.

Bilmen insanlarda aynı zamanda bir 'ihtiyari ahlaki' özelliğinin bulunduğunu iddia etmektedir. Bu düşüncesine göre insanlar ahlaken mükellef oldukları vazifelerden mesul olmak üzere yapıp yapmama hürriyetine sahiptir. Bu bağlamda o, bazı kimselerin insanları seçme hürriyetinden mahrum zannetmelerine eleştiriler getirmektedir. Bu kimselere göre insanlar, alışkanlıklarının ve temayüllerinin etkisi altındadır ve bu durum irade hürriyetini engellemektedir. Ayrıca kader ve kaza inancının mevcudiyeti hürriyet ve tercih anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Bilmen'e göre böylesi zanlar asla doğru değildir. İnsanların alışkanlıkları ve eğilimleri tercih hürriyetlerini ortadan kaldıracak kuvvete sahip değildir. Huy, güdü ve eğilimlerine muhalif hareket edebilen kimselere toplumsal yaşamda sıklıkla tesadüf edilebilir. İnsanlar sahip oldukları akıl ve muhakeme sayesinde bunlarla başa çıkabilecek donanımdadır. Kader ve kaza mevzusuna gelindiğinde ise bu kavramların manaları insanların seçme hürriyetine zıtlık oluşturmaz. Nitekim insanlar Allah tarafından kendilerine bağışlanmış olan bir iradeye ve kudrete sahiptir ve mesuliyet ancak bu kudret ve iradenin sınırları dahilindedir (Bilmen, 2020, ss. 34-37).

Güzel ahlakın saadete ulaştırdığını, dünya ve ahiret saadetinin ise Müslümanların en büyük gayesi olduğunu ifade eden Bilmen'e göre mutluluğa ulaşmada iki farklı yol tercih edilmektedir. Bu yollardan ilkinde göre saadete ulaşmak isteyen insanlar, beşerî alakalardan tamamen soyutlanmalı, halktan uzaklaşmalı, dünyevi zevkleri tamamen terk edip arınmalıdır. Bilmen, bu yolu takip eden kimselerin pek az olduğunu, bu minvalde hareket edenlerin dünya ve ahiret saadetinden yalnızca birine

ulaşabileceğini veya her ikisini de ıskalayacağını düşünmektedir. Ona göre asıl doğru ve tercih edilmeye layık yol olan seçenek Hz. Peygamberin sünnetidir. Bu yolda olmak beşeri faaliyetlerden tamamen uzaklaşmayı gerektirmez; nefsi ıslah etmek ve itidal dairesinde bulunmak kafidir. Bu yolu takip eden kimseler hem dünya hem de ahiret mutluluğuna erişebilir (Bilmen, 2020, ss. 54-57, 75).

Ahlakın yegâne kaynağının ve dayanağının din olduğu görüşünü savunan Bilmen'e göre İslam dininin insanlığa armağan ettiği ahlaki düsturlar, diğer tüm ahlaki nazariyelerin öğretilerinden üstündür. Zaten İslam ahlakı, bütün ahlak hakkındaki felsefe nazariyelerinin akli ve kabul edilmeye layık hükümlerini daha mükemmel bir tarzda bünyesinde barındırmakta iken; insanlığın şanına yaraşmayan ve makul ölçülerde olmayan tüm hükümlerinden uzakta yer almaktadır. Bununla birlikte henüz felsefi düşüncenin erişme kabiliyetinin bulunmadığı ve aydınlığının üzerlerine doğmadığı üstün ahlaki hükümler de berrak ve apaçık bir halde İslam ahlakına dahil durumdadır (Bilmen, 2020, ss. 68-69).

Bilmen, ahlakın dine dayandırılmasına itirazlarda bulunan kimselerin birtakım fikirlerini tartışmaya açmakta ve itirazlarına yanıtlar üretmektedir. Bu kimselere göre birçok din bulunmakta, her millet kendi dinini ahlakına esas tutmayı arzulamaktadır. Dolayısıyla insanlar arasında muhtelif ahlak cereyanları oluşmakta ve ahlaki olarak uyumdan ziyade ayrılıklar gündeme gelmektedir. Bilmen, bu sorunu dinlerin adedine değil hak dine odaklanarak çözmek gerektiğini düşünmektedir. Ona göre ahlakın kaynağı olarak batıl ve muharref dinler esas alınmamalıdır; aslolan bir din-i ilahidir ve insanların birincil vazifesi bu dini arayıp bulmaktır. Bununla birlikte batıl ya da bozulmuş olsalar da birçok ahlaki esas (kamu hakkına riayet, adalet, istikamet vb.) bakımından dinler arasında bir birliklilik de mevcuttur. Bilmen, dine istinat edilmediğinde ahlaka dayanak olacak şeyin ya soyut akıl yahut menfaat olduğunu belirtir. Eğer ahlakın kaynağı akıl kabul edilecekse çeşitliliğinden dolayı ahlakın kaynağının din olamayacağına dair yapılan itirazların daha kuvvetlisi akıl için de yapılabilir. Çünkü aynı konu üzerinde aklın üreteceği fikir miktarı mevcut din miktarından çok daha fazladır; iki üç insan bir araya geldiğinde dahi bir mesele hakkında çok defa ittifak edememektedir. Dolayısıyla insanların tamamının aklın ürettiği tek bir ahlaki nizam üzerinde birleşmeleri yalnızca güzel bir temenniden ibarettir. Diğer sözde kaynak olarak telakki edilen menfaat (bireysel ve toplumsal fayda doğuran şeyler ahlakidir fikri) ise değişmeye ve dönüşmeye müsait, ihtirasa dayanan, insanları birbirine düşürme potansiyeline sahip, yeryüzünde bozgunculuk üreten bir

hissiyattır ve dolayısıyla ahlakın kaynağı olamaz. Menfaat ahlakın bir gayesi ve dayanağı değil ancak bir mükafatı olabilir; zaten İslam dini de meşru ölçülerdeki menfaate muhalif değildir (Bilmen, 2020, ss. 81-83).¹

Aşağıdaki bölümde Türk sinemasındaki ahlaki davranışlarla ilgili karşımıza çıkan örnekler Ömer Nasuhi Bilmen'in düşünceleri etrafında inceleme konusu yapılmıştır.

Film İncelemeleri

Bu araştırma Ömer Nasuhi Bilmen'in görüşlerinden hareketle sinema-ahlak ilişkisinin dini açıdan kapsam ve sınırlarını örnek filmler üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır. Bilmen'in genel ahlaka ve İslam ahlakına dair düşüncelerini belirlemede "Yüksek İslam Ahlakı" isimli eseri referans alınmış ve eserde bahsi geçen tüm mevzuları ele alma gücünden filmlerde sıklıkla karşılaşılan örneklerden hareketle Bilmen'in temas ettiği 'Müslüman ahlakı'na dair hususlardan yedi tanesi merkeze alınarak konu anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Analizler gerçekleştirilirken video dokümanlardan faydalanılmış; karakterlerin tutum ve davranışları, meselelere yaklaşım tarzları, jest ve mimikleri, karakterler arası diyaloglarda üretilen anlamlar ve bütünsel olarak verilmek istenen toplumsal mesajlar dikkate alınmıştır. Kritik edilen söz ve davranışların geçtiği sahnelerin dakika bilgisi ilgili yerde parantez içerisinde verilmiştir.

2000 yılı sonrası vizyona giren ve yüksek izlenme oranına sahip 20 film, yönetmen çeşitliliğini ve farklı türleri temsil etmesi prensibiyle ele alınmıştır. Filmler dijital ortamlardan izlenerek analiz edilmiştir. İncelenen filmler; *Vizontele*, *Babam ve Oğlum*, *Kurtlar Vadisi: Irak*, *Evim Sensin*, *Düğün Dernek*, *Mucize*, *Dağ 2*, *Recep İvedik 5*, *Ayla*, *Rafadan Tayfa Göbeklitepe*, *7. Koğuştaki Mucize*, *Aile Arasında*, *Arif V 216*, *Av Mevsimi*, *Bizim İçin Şampiyon*, *Etilerin Savaşı*, *Eyyvah Eyyvah 2*, *Hababam Sınıfı Askerde*, *Nefes: Vatan Sağolsun ve Yol Arkadaşım 2*'dir.

Ömer Nasuhi Bilmen'in Ahlak Anlayışına Göre Teşvik Edilen Ahlaki Unsurlar

1. Selamlaşmak

Ömer Nasuhi Bilmen, güzel ahlaki davranışların bir gereği olarak Müslümanların karşılıklı vazifeleri bahsinde selamlaşmanın öneminden bahsetmektedir. Ona göre selamlaşmak İslam nazarında mühim bir vazifedir; karşılıklı muhabbet ve sevginin artmasına, din kardeşliğinin pekişmesine bir vesiledir. Bir Müslümanın bir araya geldiği kardeşine selam vermesi bir peygamber geleneği; verilen selamı karşılamak ise Allah'ın bir

¹ Dinlerin ahlakın kaynağı olamayacağına dair serdedilen diğer görüşler ve bunlara Bilmen'in verdiği yanıtların detayı için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslam Ahlakı* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), 81-92.

emridir. Bilmen bu konu hakkında Hz. Peygamberin selamlaşmayla ilgili meşhur “Aranızda selamlaşmayı yayınız ki birbirinizi seversiniz.” hadisini hatırlatmaktadır (Bilmen, 2020, s. 140). Elbette dilsel kalıplar bakımından selamlaşma ifadeleri geniş bir çeşitlilik göstermektedir ve bunların pek çoğu yukarıdaki sayılan esas ve maksatlarla uyum içerisindedir. Ancak gündelik hayatın bağlamları ve toplumsal gerçeklik hesaba katıldığında “Selamünaleyküm/Aleykümselem” şeklinde ifade edilen selamlaşma biçimi, Bilmen’in çizdiği çerçeve ve kastettiği manaya en uygun, dinsel referansı en kuvvetli ifade olarak kabul görecektir. İncelenen filmler arasında bu selamlaşma tarzına; *Vizontele*, *Kurtlar Vadisi Irak*, *Düğün Dernek*, *Mucize*, *Dağ 2*, *Recep İvedik 5*, *7. Koğuştaki Mucize*, *Aile Arasında*, *Arif v 216*, *Eyyvah Eyyvah 2*, *Etilerin Savaşı* ve *Bizim İçin Şampiyon* isimli filmlerde rastlanılmıştır. Ancak bu filmlerde yer alan söz konusu selamlaşma ifadelerinin ekseriyetle kardeşlik bağını güçlendirici bir girizgâh cümlecisi yahut gönülden temenniler olarak değil; alışıldık iletişim başlangıçları veya istihza maksadına matuf ibareler olarak telaffuz edildiği anlaşılmaktadır (Özübek, 2022).

2. Namaz Kılmak

Ömer Nasuhi Bilmen’e göre kalbin derinlerinde yer alan hissiyatların ve vicdani kanaatlerin dışa yansıyan yönleri bulunmaktadır. Bedeni ve malî ibadetlerden ibaret olan ameller de Bilmen’e göre kalbî duygu ve inançların bir dışa aktarımıdır ve amellere dökülmeyen inançlar “delilden mahrum davalar kabilindedir” (Bilmen, 2020, s. 113). Bu düşünceleriyle Bilmen, itikat sahasına giren her esasın yalnızca kelime, telaffuz ve söylemlerden ibaret kalmamasını; ortaya konan imanî iddiaların tutum ve davranışlara yansımaları ve böylelikle desteklenmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Ona göre Müslümanlıktaki ameli vazifelerin başlıcaları; namaz, oruç ve güç yetirenler için hac ve zekâtтан ibarettir. Namaz; Cenâb-ı Hakki tesbih (Allah’ı her türlü noksanlıktan tenzih etme) ve tehlilin (Allah’tan başka ilah olmadığını belirtme) en mükemmel bir tarzıdır. Namaz, Allah’a karşı yapılan en açık bir şükür göstergesidir ve bu ibadet hem mü’minlerin kalplerini aydınlatmakta hem de onları bir arada tutmaktadır (Bilmen, 2020, ss. 113-114).

Kur’an’da muhtelif ayetlerde mükerreren emredilen ve Hz. Peygamber’in ‘dinin direği’ (Tirmizî, İmân, 8) olarak tavsif ettiği namaz ibadetine filmlerin bazılarında rastlanmaktadır. Dini öğelerce zengin *Kurtlar Vadisi Irak* filminde Amerikan askerlerinin esir ettiği kişilerden birinin göz yaşları içerisinde namaz kıldığı görülmektedir (*Kurtlar Vadisi Irak*, 2006, 00:45:53). *Vizontele* filminde Siti Ananın, oğlunun şehit düştüğünü öğrenmesi üzerine bir geçiş sahnesinde namaz kılarak görüntülenmektedir (*Vizontele*, 2001, 01:39:00). *Ayla* filmi karakterleri arasında yer alan Süleyman Astsubay, namaz kılmak üzere camiye gitmektedir (*Ayla*, 2017, 01:56:25). *7. Koğuştaki Mucize* filminin dindar mahkûmu Hafız’ın namazı eda edişi çok kısa süreliğine ve geri planda sahnelenmekte (*7. Koğuştaki Mucize*, 2019, 00:44:14) ve

son olarak *Nefes: Vatan Sağolsun* filminin bir kesitinde belirli belirsiz bir askerın namaz kıldığı görülmektedir (*Nefes: Vatan Sağolsun*, 2009, 00:22:02).

İslam dininin temel prensipleri arasında yer alan ameli bir ibadet olan; günlük yaşamı belirli dilimlere ayırarak ilahi varlığı hatırlatma ve günü dizayn etme prensiplerine dayanan; Hz. Peygamber’in ‘gözümün nuru’ olarak nitelendirdiği namazın, incelenen filmlerdeki onca karakter arasında yalnızca birkaç karakter tarafından icra edildiği gözlemlenmektedir. Bilmen’in Müslüman ahlakının ameli gerekliliklerinden biri olarak nitelediği namaz ibadetinin filmsel temalarda talep görmediği; icra edildiği sahnelerde duygulanım yaratma aracı veya karakterlerin ‘gerekli’ vakitlerde Tanrısal gerçeklikle bağ kurma yollarından biri olarak ele alındığı; gündelik hayatı düzenleyen, tüm Müslümanlar tarafından ifa edilmesi gereken ilahi bir buyruk olarak sergilenmediği gözlemlenmektedir (Özübek, 2022).

Ömer Nasuhi Bilmen’e göre Müslümanların aslı vazifelerinden biri de vefat eden din kardeşinin cenazesini uğurlamaktır. Müslüman kardeşinin cenazesine katılmak ve ahirete giriş mekânı olan kabre kadar ona eşlik etmek bir vefakarlık ve dostluk nişanesidir. Cenaze uğurlama merasiminde Müslüman ahlakına yakışan ve dikkat edilmesi gereken en önemli ilke; düşünceli ve mahzun bir haleti ruhiye ile hareket edilmesidir (Bilmen, 2020, ss. 146-147). İncelenen filmler arasında cenaze merasimi sahnesi bulunan filmler; *Dağ 2*, *Recep İvedik 5* ve *Aile Arasında*’dır. *Düğün Dernek* filminde cenaze evinden bir kesit yer almakta iken; *Evim Sensin* ve *Babam ve Oğlum* filmlerinde ise başrol karakterlerin vefat etmelerine rağmen cenaze merasimlerinin senaryoda yer almaması dikkat çekicidir. Cenaze merasimlerinin sahnelendiği *Recep İvedik 5* ve *Aile Arasında* filmlerinde Bilmen’in bahsettiği cenaze adabına riayet edilmemekte ve merasimin manevî atmosferine zarar verici davranışlar gerçekleştirilmekteyken (*Recep İvedik 5*, 2017, 00:02:00; *Aile Arasında*, 2017, 01:27:00) *Dağ 2* filmi bu noktada diğer iki filmden pozitif ayrılmaktadır. *Dağ 2* filmindeki söz konusu sahnede Bilmen’in tespit ettiği esaslara riayet edildiği ve cenaze adabına genel olarak uygun davranıldığı gözlemlenmektedir (*Dağ 2*, 2016, 00:56:20).

3. Mülkiyet Hakkına Riayet

Ömer Nasuhi Bilmen, toplumsal birliktelik ve huzurun kaynağı olarak gösterdiği adalet kavramının topluma yansıyan boyutları arasında diğer insanların meşru surette elde ettikleri haklara karşı saygıyı da zikretmiştir. Ona göre insanların mülkiyet ve tasarruf haklarına kastedilmesi de bir tür cinayet ve içtimai bünyeye zarar verecek bir harekettir. Mülkiyet hakkı terakkinin kaynağıdır. Eğer insanlar mülkiyet hakkına sahip olmasa idiler toplumsal yaşamın bütün boyutlarına sirayet eden bir tembellik vukua gelir ve bu durum da medeniyetin terakkisini önlerdi. İşte bu hikmetten dolayı İslam dini insanların mülkiyet haklarını ihlal edici her türlü faaliyeti kati surette yasaklamıştır (Bilmen, 2020, s. 138).

İslam dininde “Birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin.” (Bakara, 188) ayeti ile mülkiyet hakkı koruma altına alınmıştır. İncelenen filmlerde ise mülkiyet hakkına zarar verici, muhtemel menfaati engelleyici veya kul hakkı sonucu doğurucu eylemlere bizzat yahut senaryo dahilinde karakterlerin itirafları ile şahit olunmaktadır. *Babam ve Oğlum* filminde Hüseyin Efendi ile baldızı Gülbeyaz arasında bir arazi çekişmesi konu edilmektedir. Burada Hüseyin Efendi'nin Gülbeyaz'ın rızasını almadan iki sıra ağacı kendi bahçesine kattığı anlaşılmaktadır (*Babam ve Oğlum*, 2005, 00:33:50). *Düğün ve Dernek* filmindeki Tüpçü Fikret ve arkadaşlarının bir sahnede dört kahve içerek iki kahve parası ödedikleri ve dolayısıyla hak ihlali gerçekleştirdikleri görülmektedir (*Düğün Dernek*, 2013, 00:36:15). *Eyyvah Eyyvah 2* filminde Müjgan'a açılmaya giden Hüseyin, Müjgan'ın evinin camını hata ile kırmakta ve telaşla oradan kaçmaktadır. Filmin devamındaki sahnelerde bu bahis hiç açılmadığından gerçekleştirilen eylemin mülkiyet hakkının ihlaline girdiği değerlendirilmektedir (*Eyyvah Eyyvah 2*, 2011, 00:20:55). Bunların haricinde mülkiyet hakkının korunması ilkesi çerçevesinde hırsızlığı yasaklayan (bkz. Mümtetine, 12) ve bu suça çok ağır bir müeyyide belirleyen (Maide, 38) İslam dininin bu konudaki emirlerine de bazı filmlerde riayet edilmediği gözlemlenmektedir. İncelenen filmler arasında hırsızlık sahnelerinin yer aldığı filmler; *Vizontele* (00:18:52; 01:03:40), *Düğün Dernek* (00:05:00), *Rafadan Tayfa Göbeklitepe* (00:50:40; 01:00:30), *Arif v 216* (00:18:57) ve *Mucize* (00:00:57)'dir. Bu filmler arasında hırsızlığın yanlışlığı ve doğru davranışın gerekliliği vurgusu yalnızca *Rafadan Tayfa Göbeklitepe* filmindeki sahnelerde hissedilmektedir. *Düğün Dernek* filmindeki hırsızlık sahnesi ise oldukça dikkat çekicidir. Filmde bayram namazı çıkışındaki yardım toplama esnasında Tüpçü Fikret'in mahir bir hünerle dikkat dağıtarak bağış kutusundan para çaldığı, fark eden cemaatin dahi bu duruma tepkisiz kaldığı görülmektedir. Gönülden gelen niyetlerle verilen bağışlara yönelik gerçekleştirilen hırsızlık ve ilerleyen sahnede Çetin'in cemaate ısrarla “Makbuz alın!” nasihatini akla ‘camiye verilen paraların nereye harcadığı’ şüphesini sokmaktadır. İnsanın paraya karşı zaafını bir latife ile gösterme gayesi anlaşılmakta ise de söz konusu nüktenin bir ibadeti hedef alması İslam'da mühim bir yer işgal eden ‘tasadduk’ öğretisinin saflığına hanel getirmektedir (*Düğün Dernek*, 2013, 00:05:00). Son olarak malın korunması ilkesi çerçevesinde sebepsiz zenginleşmeye yol açan, emeği ve alın terini hiçe sayan kumar alışkanlığının da İslam dininde yasak kabul edildiği söylenebilir. Ancak incelenen filmler arasında yer alan *Düğün Dernek* (00:26:15), *Bizim İçin Şampiyon* (00:01:35; 00:02:00; 00:58:40) ve *Yol Arkadaşım 2* (00:53:23) isimli filmlerdeki gündelik yaşamlarda bu ilkenin de ihlal edildiği görülmektedir (Özübek, 2022, s. 174).

Ömer Nasuhi Bilmen'in Ahlak Anlayışına Göre Kaçınılması Beklenen Ahlaki Zafiyetler

1. Alkol

Hız. Peygamber'in “Kuvvetli mü'min, zayıf olan mü'minden daha hayırlıdır.” buyurduğunu belirten Bilmen, insanın kuvvetini temin için beden terbiyesine ihtimam göstermesi gerektiği fikrindedir. Zira İslam dinine göre insanın vücudu, kendisine emanet edilmiş ilahi bir bağıştır ve insana düşen bu bağışı güzelce muhafaza etmektir. Bu bağlamda bedeni tahrip edecek davranışlardan kati surette sakınmak gerekmektedir. Yasaklanan ve kaçınılması icap eden en önemli şeylerden biri de müskirat yani sarhoşluk verici içeceklerdir. Bu maddelerin azı da çoğu da insanları hem maddeten hem de manen öldürmeye yeten ve akıllı kimselerin uzak durması gereken zehirleyici bir su hükmündedir (Bilmen, 2020, ss. 116-117).

Akıl sağlığını korumayı bir gereklilik olarak belirleyen İslam dini, sağlıklı düşünme ve doğru karar verme becerisini ortadan kaldıracak tüm zararlı maddeleri yasaklamıştır. Potansiyel kötülükleri izale etme, iyilik halini sürdürme, keyif kaçıran faaliyetleri engelleme ve dolayısıyla huzuru hâkim kılma gibi maksatlarla alkollü içecekleri net bir tavırla yasaklayan Kur'an, alkollü içecekleri “şeytan işi iğrenç bir şey” (Maide, 90) olarak takdim etmiştir. İncelenen filmlerde ise bu hassasiyetin gözetilmediği, alkol tüketilen sahne içerme dağılımının çok yüksek olduğu; yer yer alkol tüketimine estetik öğeler eşliğinde cazibe katıldığı gözlemlenmektedir (*Aile Arasında*, 2017, 01:05:09; *Eyyvah Eyyvah 2*, 2011, 00:23:07; *Evim Sensin*, 2012, 00:21:30 ayrıca bkz. Özübek, 2022, 181). Dolayısıyla Bilmen'e göre “Müslüman ahlakı”nın gereklilikleri arasında yer alan içkiden uzak durma prensibinin sinemadaki gündelik yaşamlarda bir esas olarak kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

2. İntihar

İslam düşüncesine göre insan bedeninin emanet niteliği taşıması ve değerli olmasından dolayı herhangi bir uzvun sebepsizce kesilmesi ve intihar, yasaklanan davranışlar arasında yer almaktadır. Bu konu ile irtibatlı olarak Kur'an'ı Kerim'de “Kendinizi öldürmeyiniz.” (Nisâ, 29) ayeti bulunmaktadır. İslam nazarında intihar etmek büyük bir cinayet, Allah'ın verdiği hayat nimetine karşı bir saygısızlık ve küfürdür. Hadislerden aldığı ilhamla kişinin nefisine hangi yöntemle kıyarsa o suretle kıyamette azaba uğrayacağını ifade eden Bilmen'e göre iman eden bir kimsenin intihar etmesi akli gerekçeler bakımından da yerinde değildir. Eğer intihar eden kimse dünya sıkıntılarından bunaldığı için canına kastediyorsa öldükten sonra düşer olacağı azabı da hesaba katmalı ve bu utanç verici duruma cesaret etmemelidir. İntihar eden kimse aynı zamanda bu yolu seçerek asli vazifelerinden kaçmakta, sabırsızlığını göstermekte ve cemiyet hayatına kötü örnek olmaktadır. Halbuki inançlı bir kimse yaşadığı buhranları birer imtihan vesilesi olarak kabul etmeli, dayanıklılık göstermeli ve yaşadığı

olumsuzluklarda gizli bir hikmet bulunduğunu düşünmelidir. Allah'tan ümit kesmek, takdir edilene rıza göstermeyip isyan içerisinde olmak kulluğun itibarına yakışmamaktadır (Bilmen, 2020, ss 116-118).

İslam düşüncesine göre dünyevi meşakatlere dayanmak; acı ve problemlere direnerek tahammül göstermek ve her şartta Allah'a tevekkül itikat ehlinin başat prensipleri arasındadır. Kur'an başa gelenlerin birer sınama, deneme, ölçme bahaneleri olduğunu ve kararlılık gösterilmesi gerektiğini bildirmektedir (Bakara, 155, 177; Hac, 35). Bunun yanı sıra çeşitli ayetlerde tövbe teşvik edilmekte (Âl-i İmrân 89; Nisa, 17; Maide, 39; Araf, 153) ve ilahi rahmetten yüz çevirmemek gerekliliği (Zümer, 53) beyan edilmektedir. Dolayısıyla başa gelen musibetlere tahammül gösteremeyip intihar etmek dinen yasaklanmıştır (bkz. Máide, 32; Nisâ, 29). İncelenen filmler arasındaki 7. *Koğuştaki Mucize* filminde bir masumun hayatını kurtararak vicdanını yatıştırmak isteyen Yusuf, haksız yere idam edilmek üzere olan Memo'yu kurtarmak amacıyla yapılan bir planla ölüme yürümekte ve bile bile kendi canına kıymaktadır (7. *Koğuştaki Mucize*, 2019, 02:01:50). *Kurtlar Vadisi Irak* filmi karakterlerinden Ebu Ali'nin intikam niyetiyle ve ABD askerlerine zarar vermek maksadıyla kalabalığa karışarak kendini imha ettiği görülmektedir (*Kurtlar Vadisi Irak*, 2006, 01:01:30). *Av Mevsimi* filmindeki doktorun ise meslek etiğine uygun olmayan bir operasyonu gerçekleştirmenin tazyiki altında intihar etmektedir (*Av Mevsimi*, 2010, 01:57:30). Dolayısıyla Bilmen'e göre "Cenâb-ı Hakkin verdiği hayata karşı bir küfran-ı nimet olan" intihar eylemine filmlerdeki gündelik yaşamlarda rastlanabildiği ve bu noktadaki ilahi prensiplere uygun hareket edilmediği gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte kitle iletişim araçlarında intihar haberlerinin veya görüntülerinin etik ilkelere riayet edilmeksizin sunumu; kimi zaman duygusal veya ideolojik düzlemde estetize edilerek onaylanması benzer atmosferdeki diğer bireyler için de cezbedici olabilmektedir. Görüntü ve sesin gücü bir yana kitaplar dahi bu doğrultudaki eğilimlere ilham kaynağı olabilmektedir. Sözelimi J. W. Goethe'nin Genç Werther'in Acıları (1996) isimli kitabının yayımından sonra roman kahramanının intihar etme metodunu harfiyen uygulayarak kendini öldüren gençlerin sayısındaki fark edilir artışın ardından Avrupa ülkelerinin birçoğunda söz konusu romanın yasaklanmış (Cengiz, 2009) oluşu dikkat çekicidir.

3. Cinayet

Ömer Nasuhi Bilmen'e göre Allah insanları cemiyet halinde yaşayabilecek şekilde yaratmıştır ve bu esastan dolayı insanlar özü itibarıyla medeni varlıklardır. İhtiyaçları karşılama ve terakkiyi temin için yaratılış gereği insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma mevcuttur. Bu mevcudiyeti sağlıklı bir şekilde sürdürmek için insanlara birtakım vazifeler düşmektedir. Aksi takdirde toplumsal birliklilik ve düzen

sağlanamamaktadır. Bu vazifelerin en önemlilerinden biri de adalettir. Aynı zamanda hukuki bir vecibe olarak adalet cemiyetin ruhuna ahenk ve düzen vermektedir. İslam dininde adalet hem bireysel hem de toplumsal bir görevdir. Adalet ne kadar övülmüş ise zıttı olan zulüm de bir o kadar yerilmiştir. Toplumsal hayatta çeşitli suretlerde tecelli eden adalet kavramının en önemli boyutlarından biri hayat hakkının dokunulmazlığıdır. Her insan hayat hakkına sahiptir ve meşru bir gerekçe olmadıkça kimse bir başkasının hayat hakkını ihlal edemez. Bu kural anne karnında cenin halinde bulunan bir varlık için de geçerlidir. Herhangi bir kimseyi haksızca öldürmek; bütün insanların hayat hakkına kastetmek derecesinde büyük bir cinayettir (Bilmen, 2020).

Kur'an'da sebepsiz yere bir kimseyi öldürmek, insanlığın tümünü öldürmek olarak betimlenmiştir (bkz. Máide, 32). İncelenen filmlerde ise cinayet sahnelerinin de bulunduğu görülmektedir. *Kurtlar Vadisi Irak* filminde Ebu Ali'nin çocuğu, bir bahaneye sığınarak gerçekleştirilen teftiş sırasında ABD askerleri tarafından yanlışlıkla öldürülür. Ebu Ali ise yaşanan hadiseden ABD askerlerini mesul tutar ve intikam almak gayesiyle gözünü karartıp kalabalıklar arasında kendini patlatır. Olay sonucunda birçok günahsız insan yaşamını yitirir (*Kurtlar Vadisi Irak*, 2006, 01:01:30). 7. *Koğuştaki Mucize* filminin katı yürekli sıkıyönetim komutanı, Memo'nun cinayet işlemediğini bilen askeri, kibrine yenik düşerek öldürmektedir (7. *Koğuştaki Mucize*, 2019, 01:42:58). *Av Mevsimi* filminde ise Pamuk'un abisi Vakkas, Pamuk'un sevgilisi Asit'i birtakım bahanelere sığınarak öldürmektedir. Ayrıca aynı filmdeki Battal karakteri hasta kızına böbrek bağışi yapmayan Pamuk'un böbreğini cebren aldırırken ölümüne yol açtığı görülmektedir (*Av Mevsimi*, 2010, 01:17:20; 02:09:25).

4. Gıybet ve İstihza

Bilmen'e göre (2020, s. 137) adaletin toplumsal yaşama yansıyan veçhelerinden biri de insanların namus ve haysiyetine riayet etmektir. İslam düşüncesinde bütün insanlar eşittir ve aralarında hilkaten bir fark yoktur; insanlar arasındaki üstünlük takva, ilim ve fazilet iledir. Dolayısıyla hiç kimse kendini üstün görerek ve kendisini ayrıcalıklı kılarak başkalarının şeref ve saygınlığına tecavüz edemez. Bu bağlamda Müslüman ahlakında gıybet, istihza, iftira ve kötöleme gibi olumsuz özellikler bulunmaz.

İslam dininde birtakım jest ve mimik hareketleriyle muhatabın alaya alınması hoş karşılanmamıştır. Hümeze Suresinin ayetleri (1-2), bu tutumu kesin bir tavırla yermektedir. İnsanları toplum önünde küçük düşürme maksadına yönelik davranışlar sözle, işaretlerle, iğneleme ya da tahrikle sergilenebilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de yer alan bu ayetler insanları böylesi onur kırıcı eylemlerden sakındırarak insanların şeref ve haysiyetlerini korumak ve bu tür çirkin eylemlerin gönüllerde iz bırakmasını engellemek istemektedir (Kutup, 1995, ss. 470-471). İncelenen filmlerin bazılarında ise söz konusu ahlaki

esaslara riayet edilmediği gözlemlenmektedir. Örneğin *Vizontele* filmi karakterlerinden Reis Bey, dilindeki tutukluğu taklit ederek Mele Hüseyin'i eğlenceye almaktadır (*Vizontele*, 2001, 00:59:35). *Recep İvedik 5* filminde Recep mimikleriyle insanları alaya almakta, küçümsemekte, tahkir etmekte ve onurlarını zedelemektedir (*Recep İvedik 5*, 2017, 00:19:50; 00:39:55). *Etilerin Savaşı* filmindeki Sultan'ın ise mağrur, övünge, kusur arayan ve kaş-göz işaretleri ile muhabatını incitmeyi marifet sayan bir karakter olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır (*Etilerin Savaşı*, 2020, 00:17:05; 00:21:38).

İslam dininde bir kimseyi arkadan çekiştirmek ve hoşlanmayacağı şekilde konuşmak "Birbirinizin gybetini yapmayın." (Hucurat, 12) ayeti ile yasaklanmış ve dedikodu yapmak 'kardeşinin ölü etini yemek' olarak nitelendirilmiştir. İncelenen filmlerdeki gündelik yaşantılarda bu ahlaki prensibe de uygun davranışlar sergilenmediği gözlemlenmektedir. *Vizontele* filminde Tekin'in, Ahmet ve arkadaşlarıyla konuştuğu esnada üçüncü bir kişi hakkında nahoş ifadeler kullanarak hakkında dedikodu yaptığı görülmektedir. Keza Reis Bey, imam Mele Hüseyin hakkında onun olmadığı bir ortamda hoş olmayan ifadeler kullanmaktadır (*Vizontele*, 2001, 00:40:15; 00:59:35). *Babam ve Oğlum* filminde Gülbeyaz, kin beslediği Hüseyin Efendi hakkında çocukların da işiteceği şekilde çirkin ifadeler söylemektedir (*Babam ve Oğlum*, 2005, 00:33:30). *Aile Arasında* filminde ise Emirhan'ın abisi ile babası bir sahnede çok belirgin bir şekilde Fikret, Zeynep ve Solmaz'ın dedikodusunu yapmaktadır (*Aile Arasında*, 2017, 00:56:00).

Sonuç

Mizaç dönüşümlerine, fitri bozulmalara, insanın tabiat ve ruhuna mugayir davranış kalıplarına ve toplumsal ahlaki yozlaşmaya dair eleştirilere son yıllarda hep beraber şahit olunmaktadır. İstatistiksel veriler de bu konudaki endişelerin yersiz olmadığını göstermektedir. Son on yılda ceza infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlü sayısı iki kattan fazla artış göstererek 300 binin üzerine çıkmıştır. 2023 yılı itibarıyla idare ve vergi mahkemelerinde bir milyona yakın, ceza mahkemelerinde 3 milyondan fazla, hukuk mahkemelerinde 5 milyona yakın, icra ve iflas dairelerinde 40 milyona yakın dosya işlem görmektedir (Adalet İstatistikleri, 2023, s. 43). Ahlaki ve dini değerlere verilen önemin azalması gayenin maddeye hasredilmesine, vicdanın ötelenmesine ve suçun yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bireyselleşme süreçlerinin bir yansıması olarak birey üzerindeki toplumsal kontrol de böylelikle sekteye uğramaktadır. Bireyi huzurlu bir toplumsal yaşamın parçası yapacak ahlaki, dini ve toplumsal değerlerin aynı anda zarar görmesi hızlı bir yozlaşmaya kapı aralamakta ve toplumu topyekün bir dejenerasyon süreci içerisine mühürlemektedir. Bu hızlı toplumsal değişimde psikolojik, ekonomik, dini, siyasi ve sosyolojik birçok etmenin rol aldığı söylenebilir. Bununla birlikte temele ahlak düşüncesindeki değişimi koymak yanlış

olmayacaktır. Günümüz kapitalist ekonomi anlayışı bireysel haz ve menfaati önecelemekte, her alanda bireyin çıkarını toplumsal menfaatin önüne yerleştirmektedir. Kitle iletişim araçları da ahlaki yozlaşmanın taşıyıcısı ve değer değişimlerinin distribütörü konumuna gelmiş görünmektedir. Bu çerçevede İslam ahlakının Türk sinemasındaki tezahürünü tespit etmek önemlidir.

Bu çalışma kapsamında 2000 yılı sonrasında vizyona giren ve en çok izlenen filmler yönetmen ve tür farklılıklarına da dikkat edilerek ele alınmış ve bunlar arasından 20 film İslam ahlak düşüncesi etrafında inceleme konusu yapılmıştır. İslam ahlak anlayışıyla ilgili prensipler de son dönem İslam düşünürlerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in eserlerinden faydalanılarak ele alınmıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen'in İslam ahlak düşüncesiyle ilgili yazıları oldukça geniş kapsamlı ve detaylıdır. Bilmen konuyu bir taraftan bir ahlak felsefecisi gibi nazari açıdan ele alıp tartışmış diğer taraftan ise ahlaka bir İslam mütefekkeri olarak yaklaşmış ve konuyu ameli bir yükümlülük cihetiyle değerlendirmiştir. Bu geniş kapsamın hepsine makalede değinmek mümkün olmayacağına konuyu biz "teşvik edilen ahlaki unsurlar" ve "kaçınılması beklenen ahlaki zafiyetler" çerçevesinde sınıflayarak sınırladık.

Ömer Nasuhi Bilmen'in teşvik ettiği ahlaki unsurların incelenen filmlerdeki gündelik yaşantılara beklenen düzeyde yansımadığını gözlemledik. Nitekim selamlaşmaların çoğunlukla dinsel referanslara dayanmayıp ağız alışkanlığı biçiminde telaffuz edildiği; İslam'da gündelik yaşamın beş tekrarlı yegâne pratiği olan namazın yalnızca olağanüstü durumlarda hatırlanan bir kaçış deneyimi ve irtibat köprüsü olarak anlaşıldığı; "Birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin." (Bakara, 188) ayeti ile sınır çekilen hakların kolaylıkla ihlal edilebildiği görülmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen'in kaçınılmasını beklediği ahlaki unsurların ise filmlerde sıklıkla tercih edildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Alkol sahnesi bulunmayan filmlerin parmakla gösterildiği, yer yer alkol kullanmanın haklılığına dair estetik sunumların yer aldığı; intiharın zaman zaman da olsa sahnelendiği; İslam'da korunması asıl kabul edilmiş olan 'can'a haksızca kıyılarak cinayet işlenebildiği; dedikodu yapma ve alaya alma davranışının gündelik yaşamın sıradan bir alışkanlığı haline geldiği görülmektedir.

Özgürlük çerçevesinde sanata bırakılan kontrolsüz ve sansürsüz alanın ahlaki yozlaşmaya zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Dini sosyalleşmenin temel taşıyıcısı aile olmakla birlikte kitle iletişim araçları da bu sosyalleşmedeki başat unsur ve fikri mimarlardandır. Dini sosyalleşmenin doğumdan ölüme kadar sürdüğü düşünüldüğünde sinemanın birey üzerindeki etkisinin sadece çocukluk ve ergenlik dönemiyle sınırlı kalmadığı, yetişkinlikte de devam ettiği açığa çıkmaktadır. "Nasıl olsa film, gerçek hayat değil." diyerek izlenen filmler ahlaki problemleri gözümüzde normalleştirmekte,

sıradanlaştırmaktadır. Bu sıradanlaşmanın konunun araştırmacıları olarak bizleri de nasıl etkilemiş olduğuna bizatihi film incelemelerimiz sırasında şahitlik ettik. Birçoğu önceden izlediğimiz, izlerken eğlenip vakit geçirdiğimiz bu filmleri İslam ahlak düşüncesi etrafında tekrar izlerken nasıl da önceden dikkatimizi çekmeyen birçok sahnenin ahlaki anlamda problemlili olduğunu fark etmiş bulunuyoruz.

Konuyu Ömer Nasuhi Bilmen'in beyitleriyle bitirecek olursak, ona göre milletlerin bekası ancak ahlakla mümkündür. Ahlaki değerler bozulduğunda milletler de parçalanır:

Payidâr olmaz hayatı mahv olur bir milletin

Sarsılıp bünyanı ahlâkı tereddi eylese

(Bilmen, 1967, s. 23)

İnsanlığın kurtuluşu da güzel ahlaka tabidir. İslam ahlaki bu meziyete sahip olup Allah'ın bir lütfu olarak bize bahşedilmiştir.

Hüsn-i ahlâk ile kaimdir Kemâlati beşer

Kabili tehzîptir her veçhile ahlâkımız

Müstait kılmış bizi kesbi kemal-ü hikmete

Kadri insaniyeti i'lâ eden Hallakımız.

(Bilmen, 1967, s. 30)

KAYNAKÇA

Adalet İstatistikleri 2023.

https://adliscil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf adresinden 24.04.2024 tarihinde erişildi.

Altay, S., & Uğur, U. (2018). Sinemanın Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Ben Küba Filmi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(8), 13-32.

Arslan, M. (2009). Dindarlık algısını şekillendirmede kitle iletişim araçları. *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (12-16 Ekim 2009, Ankara) içinde* (ss. 362-374). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Arslan, M. (2016). Medya ve yeni dinsel kimlikler. Ed. Mete Çamdereli, *Medya ve Din Tartışmaları-Sempozyum Bildirileri* içinde (ss. 210-219). İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Balcı K., & Demirkıran E. (2005). *Sinema dine sarılıyor*. Aksiyon Dergisi, (545). <https://silo.tips/download/sinema-dine-sariliyor#> adresinden 14.02.2023 tarihinde erişildi.

Baran, S. J. & Davis, D. K. (2012). *Mass Communication Theory: Foundations, Ferment, and Future* (6. Baskı). Boston: Wadsworth.

Bazin, A. (2011). *Sinema nedir?* (Çev. İbrahim Şener). Doruk Yayınları.

Bilis, A. E. (2020). *Hollywood sinemasında din ve inanç temsilleri*. Kriter Yayınları.

Bilmen, Ö. N. (1967). *Dini ve Felsefi Ahlak Lügatçesi*. Bilmen Yayınları.

Bilmen, Ö. N. (2020). *Yüksek İslam Ahlakı*. Ravza Yayınları.

Cengiz, S. A. (2009). Basında yer alan intihar ya da intihar girişimi konulu haberlerde etik sorunlar. *Kriz Dergisi*, 17(2), 21-38.

Certel, H. (2008). Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(21), 127-158.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2014). *Türkiye'de dini hayat araştırması*. DİB Yayınları.

Erdoğan, N. (1992). *Sinema kitabı*. Ağaç Yayıncılık.

Gündüz, M. (2016). *Ahlak sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Hall, S. (2014). Yerel ve küresel: Küreselleşme ve etniklik (Çev. Hakan Tuncel). *Mülkiye Dergisi*, 38(2), 133-150.

Kutup, S. (1995). *Fi Zilâli'l-Kur'ân*. Hikmet Yayınları.

Monaco, J. (2002). *Bir Film Nasıl Okunur?* (Çev. Ertan Yılmaz). Oğlak Yayınları.

Özön, N. (2008). *Sinema sanatına giriş*. Agora Kitaplığı.

Özübek, Ş. (2022). *Türk sinemasında toplumsal mesajlar ekseninde din algısı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Postman, N. (2010). *Televizyon öldüren eğlence: Gösteri çağında kamusal söylem* (Çev. Osman Akinhay). Ayrıntı Yayınları.

Ryan, M. (2015). Sinema politikaları: Söylem, psikanaliz, ideoloji (Çev. Hakan Erkilic). *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 77-90.

Sarı, Ö. (2015). Korku sinemasında İslam: Hasan Karacadağ filmleri örneği. B. Yorulmaz, W. L. Blizek, N. Tınaz, J. Lyden, M. A. Doğan, Z. Ş. Altın, Ö. F. Ocakoğlu, Y. Lüleci, A. Y. Okudan, & H. Yiğit (Eds.), *Sinema ve din* içinde (ss. 489-500). DEM Yayınları.

Sarmış, M. (2020). *Filmlerle din sosyolojisi*. Eskiyeşi Yayınları.

Sontag, S. (2008). *Fotoğraf üzerine* (Çev. Osman Akinhay). Agora Kitaplığı.

Taylan, H. H., & Arklan, Ü. (2008). Medya ve kültür: Kültürün medya aracılığıyla küreselleşmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 85-97.

Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite* (Çev. Serdar Öztürk). Kırmızı Yayınları.

Turan, İ. (2007). Medyadaki din adamı imajı üzerine bazı düşünceler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24-25), 293-304.

Yılmaz, S. (2022). Nurettin Topçu: A Dedicated Life on Social Ethics. A. R. Özkan, E. Öztürk, S. Abbasova (Eds.), *Eastern and Western ethicists: A critical comparison* in (ss. 273-294). Livre de Lyon.

Yılmaz, S. (2021). Halk İnançıyla Kitabi İnanç Arasında Yeni Bir Dindarlık Tipi: Öznel Dindarlık. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu (Eds.), *Halk İnanışları ve Uygulamaları*. (ss. 615-632). Ankara: Nobel Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Man is a being who is obliged to communicate by nature. Thoughts, feelings, and desires can be conveyed through communication. There are many ways and alternatives to communicate with other people. Today, we are experiencing a time when the nature and environment of communication has changed; mass media and new media have become the primary source of communication. In addition to this, it can be argued that one of the areas where communication has been used most frequently since the beginning is religion. Religion has always been a triggering element of communication, not only in the connection between God and human beings, but also in meeting other human beings at the same point of belief and discovering and making sense of the universe.

In today's world, where the undisputed dominance of religion in the public sphere has been shaken and secular forms of religiosity have become widespread, the attitude towards religion and religious commandments in cinema, which is one of the mass media, arouses curiosity. Films, which have become digital consumption products with the expansion of digital media and ease of access, and which can create an impact on audiences with their impressive technical features and narrative structure, are a kind of social mirror since they carry inspirations from social phenomena and themes and are ideological with the intellectual patterns they advocate. Therefore, the data obtained from films can help in understanding and making sense of social situations. Cinema, which can be used for cultural transmission, political propaganda or instilling ideas, can play a role in imposing attitudes on the masses; in short, in the construction of the desired moral order. Therefore, it is worth examining around which profile the dominant cinematic language creates moral norms.

Cinema, which can completely reconstruct the mental equipment and perceptions of the audience with the images on the stage, can give cultural and social codes assigned shapes and disrupt existing values, assumptions, and sacred construction by creating new perspectives. In this way, cinema can draw the audience into a secular lifestyle that is rationalized through images and discourses. As a matter of fact, it is noteworthy that

in many films under the influence of today's positivist morality, the typology of religious people is metamorphosed, elements of faith and worship are mostly absent, negative cultural habits and practices are based on religion, and daily lives in films are often devoid of sacred elements and values.

This research aims to determine the scope and limits of the relationship between cinema and morality from a religious point of view based on the views of Ömer Nasuhi Bilmen through sample films. In determining Bilmen's thoughts on general morality and Islamic morality, his work titled "Yüksek İslam Ahlakı" (High Islamic Morality) was taken as a reference, and due to the difficulty of addressing all the issues mentioned in the work, the subject was tried to be understood by focusing on seven of the issues related to 'Muslim morality' that Bilmen touched upon, based on examples frequently encountered in films. Qualitative analysis method was used in the research.

20 films that were released after 2000 and ranked first in terms of box office success were analyzed on the principle that they belong to different directors and represent different genres. The films were analyzed by watching them on digital media. The movies analyzed are *Vizontele*, *Babam ve Oğlum*, *Kurtlar Vadisi: Irak*, *Evim Sensin*, *Düğün Dernek*, *Mucize*, *Dağ 2*, *Recep İvedik 5*, *Ayla*, *Rafadan Tayfa Göbeklitepe*, *7. Koğuştaki Mucize*, *Aile Arasında*, *Arif V 216*, *Av Mevsimi*, *Bizim İçin Şampiyon*, *Etilerin Savaşı*, *Eyyvah Eyyvah 2*, *Hababam Sınıfı Askerde*, *Nefes: Vatan Sağolsun ve Yol Arkadaşım 2*.

Ömer Nasuhi Bilmen's writings on Islamic moral thought are quite comprehensive and detailed. On the one hand, Bilmen discussed the subject from a theoretical point of view as a moral philosopher, and on the other hand, he approached morality as an Islamic thinker and evaluated it as a practical obligation. Since it is not possible to cover all of this wide scope in this article, we have limited the subject by classifying it within the framework of "moral elements that are encouraged" and "moral weaknesses that are expected to be avoided".

Our analysis shows that many moral problems, from backbiting to alcohol, from theft to manslaughter, are normalized through cinema. It is seen that the uncontrolled and uncensored space left to art within the framework of freedom causes moral degeneration. Although the main carrier of religious socialization is the family, the mass media has also great impact. Considering that religious socialization lasts from birth to death, it becomes clear that the influence of cinema on the individual is not limited to childhood and adolescence, but continues into adulthood. Movies that are watched by saying "It is just a movie, not real life" normalize and trivialize moral problems in our eyes. We have witnessed how this banalization has affected us as researchers of the subject during our movie reviews. When we re-watch these movies, many of which we have

watched before and had fun while watching them, around the idea of Islamic morality, we have realized how many scenes that did not attract our attention before are morally problematic.